

Jan Książek

Licytacja dóbr ziemskich Działoszyn w 1870 r.

Rocznik Wieluński 5, 243-247

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Z R Ó D Ł A

Jan Książek

LICYTACJA DÓBR ZIEMSKICH DZIAŁOSZYN W 1870 R.

Działoszyn, miasto położone na prawym brzegu Warty, administracyjnie należąca do powiatu pajęczańskiego, stanowi ważny ośrodek społeczno-gospodarczy w historycznej ziemi wieluńskiej. Prawami miejskimi Działoszyn (wówczas Działoszyn) legitymował się już w 1412 r., o czym świadczy zapis oppidum (łac.), czyli miasto, pochodzący ze wspomnianego roku. Pierwszym znanym właścicielem miasteczka był Hińcza z Rogowa herbu Działosza, a kolejnymi przedstawiciele znamienitych rodów: Kobyłańskich herbu Grzymała i Męcińskich herbu Poraj. Z fundacji rodu Męcińskich powstał, a następnie przez kolejne dwa stulecia wspaniale rozwijał się, najbardziej znany działoszyński zabytek, renesansowy pałac, zwany również zameczkiem. Na początku XIX w. działoszyński majątek wykupili Myszkowscy, herbu Jastrzębiec, a od ostatniego przedstawiciela tego szlacheckiego rodu dobra nabył w połowie 1862 r. Edward Wzdulski. Był to początek częstych i niestety niekorzystnych zmian dla Działoszyzna i samego pałacu. Kupiec Wzdulski dość szybko sprzedał interesujące nas dobra. Najpierw „Spółce Drzewnej” należącej do Bremera, Bergemana, Tregera i Jakubowicza, a kontraktem z 21 II (4 III) 1864 r., w dniach powstania styczniowego, zupełnie wyzbył się majątku. Za sumę 412 000 rbs dobra działoszyńskie nabyli Jankiel Blankstein i Markus Banasz, którzy musieli jednak spłacić długi hipoteczne Wzdulskiego na rzecz Bergemana i Wigdora Jakubowicza¹.

¹ W. B i l i Ń s k i, *Szkic do portretu*, Łódź 1969, s. 48-55. Wiele cennych informacji dotyczących m.in. Działoszyzna pozostawił Ignacy Kałuża ze Szczytów. Jego dziewięciotomowy maszynopis, noszący tytuł *Kronika nie tylko wsi Szczyty*, znajduje się w zbiorach Biblioteki Publicznej w Działoszyźnie. Warto również odnotować, iż z okazji odzyskania przez Działoszyn praw miejskich, dziejom tej miejscowości w całości poświęcono numer kwartalnika „Na sieradzkich szlakach” (nr 2/34/1994/IX), w którym odnaleźć można szereg ciekawych artykułów. Szczególnie interesująco zapowiada się monografia Działoszyzna, przygotowywana przez miejscową pasjonatkę, nauczycielkę historii p. Teresę Szczerkowską.

Poniżej prezentujemy tekst, który odnosi się do licytacji dóbr ziemskich Działoszyn na rzecz ostatniego z wymienionych, zamieszczony w urzędowym czasopiśmie „Wiadomości guberni kaliskiej” („Калишския губернска ведомости”), nr 25 z 20 VI (2 VII) 1870, s. 365-366. Zawiera on najprawdopodobniej pierwszy opis Działoszyna po odebraniu mu praw miejskich. Dowiadujemy się z niego o działających w dobrach działoszyńskich przedsiębiorstwach: młynach wodnych, tartaku, gorzelnii, browarze, wadze miejskiej, smolarni, cegielni oraz oberżach (karczmach). Poznajemy również nazwiska niektórych, do niedawna jeszcze mieszczan oraz mieszkańców wsi wchodzących w skład omawianych dóbr. Poznajemy ich profesje, warsztaty i miejsca pracy.

Przypomnijmy, że Działoszyn utracił prawa miejskie z początkiem 1870 r., podobnie jak inne mniejsze miasteczka powiatu wieluńskiego, z wyjątkiem Wielunia. Od 1 I 1994 r. Działoszyn ponownie szczyci się prawami miejskimi.

* * *

Oto opisywany tekst, z zachowaną oryginalną pisownią, ogłoszony przez pisarza Trybunału Cywilnego w Kaliszu.

„Wiadomo czyni, iż na żądanie Wigdora Jakubowicza kupca gildyjskiego² w Działoszynie jurysdykcji³ Sądu Pokoju w Wieluniu guberni Kaliskiej zamieszkałego, a zamieszkanie prawne do niniejszego postępowania subhastacyjnego⁴ obierającego sobie w Kaliszu, u Jana Prawdzic Gowarzewskiego Patrona Trybunału tutejszego, w Kaliszu zamieszkałego, który też subhastacją imieniem jego popiera, w poszukiwaniu summy rsr.⁵ 75 000 z procentem przypadającej mu od Markusa Hiller Banasch, właściciela dóbr Działoszyna z przyległościami, na których ona hipotecznie jest ubezpieczona, w tychże dobrach a respective⁶ na folwarku Działoszynie, jurysdykcji Sądu Pokoju w Wieluniu mieszkającego, protokołem Franciszka Roweckiego Komornika przy Trybunale Kaliskim w dniach 27, 28, 29 i 30 Maja (8, 9, 10 i 11 Czerwca), oraz w dniach 2/14, 3/15, 4/16 i 5/17 Czerwca 1869 roku sporządzonym, zajęte zostały na przymuszone wywłaszczenie DOBRA ZIEMSKIE DZIAŁOSZYN, składające się dawniej z miasta Działoszyna, obecnie wskutek postanowienia Komitetu urządzającego w Królestwie

² Gildia (konfrateria) – w Rosji w XVII-XIX w. organizacja kupiecka z podziałem na 3 kategorie w zależności od posiadanego kapitału; wprowadzona od 1851 r. w Królestwie Polskim – klasa podatkowa zamożnych kupców.

³ Jurysdykcja (łac.) – obszar, na którym rozciąga się właściwe uprawnienia.

⁴ Subhastacja – postępowanie egzekucyjne mające na celu sprzedaż dóbr dłużnika w drodze licytacji.

⁵ Rsr, tj. rubli w srebrze.

⁶ Posiada zabezpieczenie.

Polskiem, z dnia 30 Grudnia (11 Stycznia) 1869/70 roku, na osadę zamienionego, folwarku tegoż nazwiska, wsiów i folwarków Trębaczew, Niwiska, Szczyty, Raciszyn, Sadowiec, Zalesiaki, osady Zalesiaki, młynów wodnych, tartaka na rzece Warcie, domu pod Nr. 49 położonego, zabudowań przy nim będących, podwórza, domu zajezdnego, przy którym znajduje się stajnia wjezdna, domu oberża zwanego pod Nr. 6 sytuowanego, z zabudowaniami do niego należącemi, z ogródkiem warzywnym, wszystkich z drzewa wybudowanych, domu druga oberża Nr. 318 oznaczonego, do którego należy podwórze, stajnia i inne zabudowania, oraz budynku na wagę, urządnego, w którym znajdują się: belka żelazna, szale z gwichtami⁷, te obydwie budynki oberża i dom na wagę przeznaczony, z cegły murowane, a wszystkich tych domów dawniej w mieście a teraz osadzie Działoszyn znajdujących się i zgoła z tego wszystkiego, co całość tych dóbr stanowi, i co wykazem hipotecznym objęte, z wyłączeniem wszakże wszelkich zabudowań, gruntów ornych, łąk, ogrodów i pastwisk do włościan i kolonistów uwłaszczonych, oraz do mieszkańców dawniej miasta a teraz osady Działoszyna należących, położone w jurysdykcji Sądu Pokoju w Wieluniu, w powiecie Wieluńskim gubernii Kaliskiej, należące do gminy Działoszyna parafii tegoż nazwiska, wreszcie inwentarze żywe i martwe, figarnią i oranżerją.

Dobra zajęte graniczą na wschód słońca z dobrami Dylowem i Orzegowem, na południe z dobrami Popowem i Więckami, na zachód z dobrami i borami rządowemi Mierzyce, a na północ z dobrami Krzeczów, zaś dom zajezdny i dom oberża Nr. 6 oznaczony, położone od frontu przy rynku kościelnym, a od frontu po lewej stronie przy ulicy Bugaj zwanej, graniczą po prawej stronie z nieruchomością Piotra Malatyńskiego, a od tyłu z przejazdem ku miastu Wieluniowi, dom pod Nr. 49 znajdujący się położony jest również przy rynku kościelnym, a graniczy od prawej strony z nieruchomością Kaspra Gawor, a po lewej stronie z łąką do dworu należącą, dom oberża druga Nr. 318 oznaczony sytuowany od frontu po prawej stronie przy ulicy Częstochowskiej, a po lewej przy ulicy Trębackiej, a od drugiego frontu przy ulicy Przejezdnej, graniczy od tyłu z nieruchomością Fischla Warszawskiego, wreszcie budynek na wagę urządzony stoi w środku rynku dawniej miasta, a teraz osady Działoszyn.

Rozległość całych dóbr Działoszyna z przyległościami w przybliżonym sposobie obejmuje włók 316 mórg 20 prętów 150 miary nowopolskiej, czyli na miarę ruską dziesiątyn 4740⁸, pomiędzy którą w całym territorium tychże dóbr jest lasu wyrosłego sosnowego, brzoźowego i dębowego włók 110, a gleba gruntu należy do klasy II-ej, III-ej i IV-ej.

⁷ Gwichty – ciężarki do ważenia towarów.

⁸ 1 włóka nowopolska to 30 morgów, 1 morga to 56 arów, 1 dziesiątyna to 109,3 arów.

Podatki opłacają się rocznie z samych dóbr rsr. 2352 kop. 49, a z domów rsr. 45 kop. 57.

W tych dobrach znajduje się gorzelnia i browar, z niektórymi przyrządami, młyny wodne, tartak, smolarnia i cegielnia.

W dobrach tych mianowicie: na folwarku Szczyty jest gorzelnia z kamienia białego wybudowana, z aparatami i potrzebnymi przyrządami, na folwarku Działoszyn browar murowany o trzech kominach z kilsztokiem⁹, młyny wodne, tartak z piłami, i potrzebnymi rekwizytami, cegielnia i smolarnia, w protokóle zajęcia po szczególe opisane.

Propinacją¹⁰ w całych dobrach dzierżawi Tobiasz Jakubowicz, za roczny czynsz rsr. 5000, a kontrakt jego expiruje¹¹ z dniem 1 Września 1870 roku; od niego więc wszyscy szynkarze zależą i jego szynkują trunki, a mianowicie: Wincenty Walicki opłaca rocznie z oberży pod Nr. 6 położonej czynszu rsr. 90; Lewek Klin z oberży Nr. 318 w mieście a teraz w osadzie Działoszynie położonych; Józef Lufter we wsi Trębaczowie, Józef Sztaba, we wsi Szczytach; Adam Janeczek we wsi Niwiskach i Antoni Daderko w domu przy młynach, pile i tartaku, dyrygujący zarazem tymże tartakiem; Józef Szymczak w wsi Raciszynie; Franciszek Bociagi w osadzie Zalesiaki; budynek na wagi urządzony dzierżawi Herschlik Silit i opłaca dworowi rocznie czynszu rsr. 25 z góry; w wsi Trębaczewie jest kuźnia, ale kowal nie płacąc żadnego czynszu, uzupełnia robotę dworską, młyny dwa na rzece Warcie o siedmiu kołach dzierżawi Dominik Pytlewski i płaci do dworu czynszu rocznie rsr. 800 z góry, w domu przy moście mieszka Herschlik Neumann, dzierżawi dochody z mostów i opłaca za to roczny czynsz dworowi rsr. 200, lecz kontrakt jego kończył się z dniem 12/24 Czerwca 1869 roku.

W folwarku Działoszyn jest i dwór murowany o jednym piętrze, figarnia, oranżeria i browar murowane. W dobrach tych są odpowiednie budowle, po szczególe w protokóle zajęcia opisane. Również protokół ten obejmuje szczegółowy opis gruntów i ich przybliżoną rozległość, ilość i jakość, inwentarzy żywych i martwych, wysiewów, podatków i innych szczegółów, który w każdej chwili przejrzany być może, albo w biurze Pisarza Trybunału, albo w księdze wieczystej dóbr Działoszyna, albo wreszcie u Jana Prawdzic Gowarzewskiego Patrona Trybunału sprzedaż tę popierającego. Dobra te są w posiadaniu samego właściciela Markusa Hiller Banasch, i przez niego samego administrowane i łącznie gospodarowane.

⁹ Kilsztok – duże naczynie bednarskie wykorzystywane do chłodzenia piwa w końcowym etapie jego produkcji.

¹⁰ Propinacja – wyłączne prawo pana do produkcji i sprzedaży trunków w obrębie swoich dóbr.

¹¹ Ekspiracja (łac.) – zakończenie terminu oznaczonego, np. ekspiracja kontraktu, a w nim dzierżawy wsi domu, mieszkania albo zastawu.

Dozorcami nad zajętemi dobrami ustanowieni są: Markus Hiller Banasch, właściciel dóbr, nad zbożem, obsiewami, łąkami, gruntami i wszelkimi zabudowaniami, aparatami gorzelnianymi i inwentarzami żywymi i martwymi, zaś Józef Malatyński, Wójt gminy, nad zajętemi lasami, do dóbr tych należącymi.

Protokół zajęcia doręczony został Piotrowi Dębskiemu, Pisarzowi Sądu Pokoju w Wieluniu, Kajetanowi Dalaszyńskiemu, Burmistrzowi miasta Działoszyna, Józefowi Malatyńskiemu, Wójtowi gminy Działoszyna i dozorczy, Markusowi Hiller Banasch, właścicielowi wywłaszczonemu i jako dozorczy, przez woźnego Wilhelma Michalskiego dnia 3/15 Lipca 1869 r. Ponieważ Franciszek Posmyk, Józef i Jadwiga mał.¹² Sztabowie, Andrzej Leszczyk; Roch Warzycha, Antoni Kamyk i Mikołaj Ryś, już po zaciągnięciu pożyczki rsr. 75 000 obecnie poszukiwanej odkupili pewną część gruntu z tych dóbr, przeto i onym dla wiadomości protokół ten w tymże samem dniu i przez tegoż samego woźnego, doręczony został.

Zarejestrowanie tegoż protokołu w księdze wieczystej dóbr Działoszyna dopełnione zostało dnia 27 Maja (8 Czerwca) 1870 roku, a zarejestrowanie w biurze Pisarza Trybunału uskutecznione dnia 8/20 Czerwca t. r.

Sprzedaż dóbr Działoszyna z przyległościami, na wywłaszczenie zajętych, odbywać się będzie na audyencji Trybunału Cywilnego w Kaliszu w miejscu zwykłych posiedzeń sądowych o godzinie 10-ej z rana lub za przywołaniem.

Pierwsze ogłoszenie warunków licytacji i sprzedaży odbędzie się na audyencji tegoż Trybunału w dniu 7/19 Sierpnia 1870 roku o godzinie 10-ej z rana.

Kalisz dnia 8/20 Czerwca 1870 roku. Assesor Kollegialny J. Migórski”.

¹² Małżonkowie.